

УДК 338

М.І. ПОГОРЕЛОВ**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Виробничо-територіальний комплекс України є важливою складовою ланкою єдиного східноєвропейського господарського комплексу. Народного господарський комплекс України охоплює всі ланки суспільного виробництва, розподілу та обміну на своїй території. Економіка України виділяється складною, досить диференційованою і диверсифікованою структурою. Для неї характерні: переважання важкої індустрії, недостатній розвиток галузей і виробництва товарів народного споживання, наявність галузей і виробництв, що забезпечують науково-технічний прогрес і розширення й поглиблення внутрішньогалузевих та міжгалузевих виробничих зв'язків.

На галузеву структуру економіки України мають вплив різні економічні та природні фактори, в тому числі наявний рівень розвитку продуктивних сил, темпи зростання або занепаду виробництва, рівень забезпечення сировинними та паливно-енергетичними ресурсами, інтенсивність реалізації досягнень науки і техніки, міжнародний поділ праці, економічна інтеграція.

Територіальний поділ праці і відмінності в економічних і природних умовах в окремих регіонах України мають вплив на диференціацію структури промисловості, її формування та удосконалення.

Науково-технічний прогрес посилює динамічність зрушень у структурі промисловості. Міжгалузеві пропорції в сучасних умовах виявляють залежність від соціальних аспектів, пов'язаних з підвищенням добробуту населення, тому виробництво товарів народного споживання повинно розвиватися як пріоритетне.

Ключові слова: управління, система, ефективність, контроль, стратегія, методика, організація.

Н.И. ПОГОРЕЛОВ**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УКРАИНСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Производственно-территориальный комплекс Украины является важным составляющим звеном единого восточноевропейского хозяйственного комплекса.

Народнохозяйственный комплекс Украины охватывает все звенья общественного производства, распределения и обмена на своей территории. Экономика Украины выделяется сложной, достаточно дифференцированной и диверсифицированной структурой. Для нее характерны: преобладание тяжелой индустрии, недостаточное развитие отраслей и производства товаров народного потребления, наличие отраслей и производств, обеспечивающих научно-технический прогресс и расширение и углубление внутриотраслевых и межотраслевых производственных связей.

На отраслевую структуру экономики Украины имеют влияние различные экономические и природные факторы, в том числе имеющийся уровень развития производительных сил, темпы роста или упадка производства, уровень обеспечения сырьевыми и топливно-энергетическими ресурсами, интенсивность реализации достижений науки и техники, международное разделение труда, экономическая интеграция.

Территориальное разделение труда и различия в экономических и природных условиях в отдельных регионах Украины имеют влияние на дифференциацию структуры промышленности, ее формирование и совершенствование.

Научно-технический прогресс усиливает динамичность сдвигов в структуре промышленности. Межотраслевые пропорции в современных условиях обнаруживают зависимость от социальных аспектов, связанных с повышением благосостояния населения, поэтому производство товаров народного потребления должно развиваться как приоритетное.

Ключевые слова: управление, система, эффективность, контроль, стратегия, методика, организация.

M.I. POGORELOV**ACTUAL PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF ECONOMY OF THE UKRAINIAN INDUSTRY**

Production and territorial complex of Ukraine is an important component of the single Eastern European economic complex.

The national economic complex of Ukraine covers all the links of social production, distribution and exchange on its territory. Ukraine's economy is distinguished by a complex, rather differentiated and diversified structure. It is characterized by the predominance of heavy industry, insufficient development of industries and production of consumer goods, the presence of industries and industries that ensure scientific and technological progress and the expansion and deepening of intra- and inter-sectoral production relations.

The sectoral structure of the economy of Ukraine is influenced by various economic and natural factors, including the existing level of development of productive forces, the rate of growth or decline in production, the level of supply of raw materials and fuel and energy resources, the intensity of the implementation of science and technology, the international division of labor, economic integration.

Territorial division of labor and differences in economic and natural conditions in some regions of Ukraine have an impact on the differentiation of the structure of industry, its formation and improvement.

Scientific and technological progress increases the dynamism of shifts in the structure of industry. Inter-sectoral proportions in modern conditions show dependence on social aspects related to the welfare of the population, so the production of consumer goods should be developed as a priority.

Keywords: management, system, efficiency, control, strategy, methodology, organization.

Структура промислового комплексу України в цілому є неефективною. Це призводить до перевитрат природних ресурсів і водночас не задовольняє основних потреб економіки, наприклад в інвестиційних ресурсах, і потреб населення – в послугах і товарах, передусім продовольчих, а також у товарах легкої промисловості тривалого користування.

Загальною проблемою розвитку промисловості України залишається потреба поліпшення структури промислового виробництва: зменшення частки

виробництва групи „А” і збільшення обсягів, а також асортименту та якості виробництва товарів народного споживання; зменшення частки ресурсо- і енергоємних виробництв; впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і подальший розвиток наукоємних, відносно трудомістких галузей промисловості (машинобудування, особливо електронної, приладобудування та ін.); впровадження екологічно безпечних технологій та обладнання.

Необхідна також поглиблена інтенсифікація виробництва на всіх рівнях. Впровадження „високих технологій” потрібне як у старих, традиційних галузях (паливно-енергетичному комплексі, чорній металургії, хімічній промисловості, важкому машинобудуванні та ін.), так і в принципово нових галузях. Це потребує поширення обміну досягненнями „ноу-хау” з високорозвиненими країнами світу, впровадження досвіду воєнно-промислового комплексу України (який відрізняється відносно високим рівнем розвитку НТП). Поліпшення якості кінцевої продукції, доведення її до світових стандартів – це головна умова виходу промисловості України на світовий ринок.

Україна серед інших країн СНД має високий рівень розвитку науки, деяких галузей НТП. Проте науково-технічний потенціал використовується не повністю. Навпаки, останніми роками склалася тенденція до скорочення ролі науки у промисловій діяльності. Так, скорочується впровадження нових технологій, у тому числі маловідходних і ресурсозберігаючих; використання верстатів з ЧПУ, промислових роботів; більшість підприємств і наукових організацій припинили раціоналізаторську діяльність. Частка осіб, зайнятих у науці для створення ВВП, скоротилася до 0,6% (світовий показник – 2,7%). Тільки 0,5% всіх машин і обладнання є конкурентоспроможними.

Скорочується також виробництво прогресивних видів продукції та використання вже впроваджених прогресивних технологій. Так, неперервний розлив сталі становить тільки 6% загального обсягу (в Японії цим методом розливають 100% сталі). Виробництво прокату з низьколегированої сталі із зміцнювальною термічною обробкою становить тільки 17,7% всього виробництва. У 2 рази зменшилося виробництво полістиролу і співполімерів, у 4 рази – поліетилену, в 1,4 рази – труб і деталей з термопластів, шин для вантажних автомобілів, у 5,6 разів – гумотканевих стрічок, у 1,3 рази – лікарських засобів. Ці негативні тенденції зменшують потенційні можливості України щодо виходу на світовий ринок. Частка продукції машинобудування (основної експортної галузі України на перспективу) зменшилася до 12% у загальному обсязі експорту, в тому числі за валюту – до 2%. У структурі експорту продукції промисловості продовжують домінувати сировинні галузі та галузі з невисоким рівнем переробки сировини.

Останніми роками розпочався процес створення спільних підприємств за допомогою зарубіжних країн, які мають найкращі можливості виходу на світовий ринок. Проте основна частка їх працює в сфері торгово-посередницьких послуг. Дослідження СП у Києві показали, що на підприємства з виробничими функціями припадає тільки 15%.

До факторів, які обмежують розвиток промисловості, належать складна демографічна ситуація; негативне екологічне і соціальне становище у великих містах і промислових районах; дефіцит паливно-енергетичних, водних, лісових ресурсів, руд кольорових металів та деяких інших видів сировини; зменшення інвестицій на нове будівництво і реконструкцію старих підприємств.

Для прогресивного розвитку промисловості необхідна її приватизація і впровадження інших форм організації: концернів, акціонерних товариств, приватних і спільних підприємств та ін. Процеси приватизації в Україні поки що не набули достатнього поширення і гальмують розвиток ринкових відносин. Частка підприємств недержавної форми власності у 2001 р. становила 61% загальної кількості, обсяг виробництва їх – 38% загального обсягу виробництва країни. Орендних підприємств налічується 1,4 тис. (34% загальної кількості), акціонерних – 1,3 тис. (або 3,2% діючих).

Отже, розвиток промисловості України протягом останніх років відбувався хаотично, без визначення і дотримання державних пріоритетів, за відсутності продуманої державної промислової політики. Ці роки можна назвати періодом спроб і помилок, коли перехід до ринкових відносин здійснювався шляхом пришвидшеної лібералізації як внутрішніх, так і зовнішніх економічних відносин. Нехтування особливостей стану національного ринку та механічне використання у макроекономічній політиці різноманітних непослідовних заходів призвели до обвальної інфляції, різкого спаду виробництва та втрати контролю над економічною діяльністю в країні. У середньостроковій економічній стратегії не було враховано системні фактори, що починають діяти при переході економіки від централізованого планування до ринкової орієнтації і справляють визначальний вплив на розвиток виробництва. Мова йде про: а) нечітке визначення нормативними документами вимог ринку до економічної діяльності (відсутність дієвого законодавства про банкрутство, можливість лобювання дешевих кредитів і бюджетних субсидій та ін.); б) зволікання з розподілом прав власності; в) різку лібералізацію цін і зовнішньоекономічної діяльності без одночасного надання державних послуг щодо маркетингу зовнішніх ринків, підготовки кадрів підприємств з управління ринковими сегментами розвитку, г) відсутність регуляторної політики і дієвого антимонопольного законодавства; д) політичну неспроможність утримати старі ринки збуту та ін.

Вказані фактори притаманні всім перехідним економікам, але в Україні вони були посилені невизначеністю економічної та політичної обстановки. Це змушувало громадян та підприємства займати очікувальну позицію і призводило до затримки прийняття рішень щодо розвитку нових видів діяльності.

Заходи промислової політики виявилися недостатніми для подолання спаду виробництва, який за період незалежності перевищив 52% рівня 1990 р. Зазнала деформації й галузева структура виробництва, але не в бік її технологічного вдосконалення: у процесі жорсткого цінового пристосування зростала частка галузей паливно-сировинного комплексу, а частка товарів кінцевого споживання знизилася: продукції машинобудування та металообробки – майже вдвоє, легкої промисловості – в 7 разів. Переживають спад галузі виробництва матеріалів – хімічних та нафтохімічних, деревообробної та целюлозно-

паперової промисловості. У найгіршому стані опинився сектор виробництва товарів народного споживання, частка яких у загальному обсязі промислової продукції знизилася з 31% до 20%. Не стимулювалися інновації у промисловому виробництві: фінансування науки скоротилося з 3,1% ВВП у 1990 р. до 1% ВВП у 2001 р. Зменшилося виробництво найважливіших видів прогресивної промислової продукції, а саме: киснево-конверторної сталі, електросталі, листового прокату, прокату зі зміцнюючою термічною обробкою, обсадних високоміцних труб, синтетичних смол і пластичних мас на основі полівінілхлориду, полістиролу та їх співполімерів, роторних і роторно-конвеєрних ліній і комплексів, деревостружкових та деревоволокнистих плит. Значних масштабів набуло фізичне і моральне старіння основних промислово-виробничих фондів. У більшості галузей їх амортизація наближається до 60%, а в галузях чорної металургії, хімічної, нафтохімічної та харчової промисловості цей рівень, за експертною оцінкою, перевищує 70%.

За таких умов внутрішнього виробництва погіршилася структура експортної продукції промислового сектора. Тут відтворилася тенденція внутрішнього промислового виробництва: зростає частка сировини та напівфабрикатів. Експортна продукція машинобудування поступово втрачала традиційні ринки збуту. Експерти пояснюють таку тенденцію недостатньою конкурентоспроможністю українських товарів, відсутністю умов для поліпшення їх якості, значною монополізацією ринків, відсутністю закону про банкрутство та послідовної політики уряду щодо внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Крім цього, національний виробник не є захищеним від зовнішньої конкуренції та не має змоги отримувати інформацію щодо економічного стану та розвитку конкуренції на товарних ринках.

За умов скорочення внутрішнього попиту на промислову продукцію вагомим чинником оздоровлення економіки може стати розвиток її експортного потенціалу. За загального спаду промислового виробництва обсяг експорту промислової продукції в останнє десятиріччя зріс, але в основному за рахунок сировинних галузей промисловості. Спектр зовнішнього ринку розширено шляхом збільшення експорту в країни з традиційно ринковою економікою: Австрію, Грецію, Єгипет, Іран, Іспанію, Китай, Німеччину, Сирію, Туреччину та деякі інші.

Шляхи вдосконалення промислового комплексу

Стратегічний розвиток України значною мірою залежить від місця її промислового комплексу в системі міжнародного поділу праці. При цьому промислова та зовнішньоекономічна політика держави мають бути тісно пов'язаними та спрямованими передусім на підвищення ефективності та конкурентоспроможності промислового виробництва. Це може бути досягнуто шляхом:

- стимулювання підприємств до відродження промислового виробництва через оптимізацію форм власності, сприяння появі ефективного власника та

заохочення інвестування в промисловість, проведення податкової реформи та скасування правових обмежень розвитку промислового виробництва;

- надання державної підтримки пріоритетним напрямкам промислового розвитку – потенційно прибутковим галузям та комплексам, якими є наукомісткі та високотехнологічні промислові виробництва;

- запровадження нових технологій, стимулювання промисловців до інновацій;

- стимулювання зменшення ресурсомісткості, насамперед енергомісткості виробництва, закриття або реструктуризація неефективних підприємств, зміна галузевої структури;

- підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту українських підприємств шляхом переорієнтації виробництва на замкнені технологічні цикли виробництва товарів кінцевого споживання для внутрішнього ринку та ринків третіх країн, на яких Україні традиційно належали лідируючі позиції.

Виконання цих завдань має супроводжуватись комплексом заходів щодо забезпечення виходу продукції промисловості на інші міжнародні ринки, поглиблення її інтеграції у світову економіку, що сприятиме поповненню валютних резервів країни, стабілізації та подальшому оздоровленню її економіки. Безумовно, здійснення цих стратегічних завдань вимагає комплексного реформування економіки як на макро-, так і на мікрорівні.

Структурну переорієнтацію промисловості України доцільно здійснювати в таких основних напрямках:

- підвищення соціально-економічної спрямованості промисловості та забезпечення більш високих темпів виробництва предметів споживання;

- удосконалення галузевої, внутрішньогалузевої та територіальної структури, забезпечення збалансованості та пропорційності розвитку промислового комплексу;

- модернізація і перехід на нові прогресивні технології всіх базових галузей промисловості;

- прискорений розвиток галузей, від яких найбільшою мірою залежить науково-технічний прогрес;

- розвиток наукомістких галузей і виробництв;

- комбінування і кооперування виробництва з метою комплексного використання мінеральної сировини, утилізація відходів.

Зміни в пропорціях окремих галузей мають бути узгодженими, взаємопов'язаними. Структурна переорієнтація економіки потребує цілісного підходу, програмного забезпечення і безпосереднього державного регулювання, про що свідчить практика багатьох зарубіжних країн.

Загальні напрями вдосконалення розвитку окремих галузей промисловості такі:

1. У паливно-енергетичному комплексі – вироблення нової концепції забезпечення власних потреб, спрямованих на всебічну економію енергії в усіх галузях господарства, на значне зменшення

енергоємності виробництва валового національного продукту, пошук нових, нетрадиційних джерел енергії, зменшення залежності України від постачання нафти і природного газу з Росії, пошук нових партнерів, створення танкерного флоту і будівництво нафтового терміналу поблизу Одеси; збільшення видобутку нафти і газу з великих (понад 4-5 км) глибин; впровадження технологій, які підвищують обсяг видобутку ресурсів з надр, а також глибину переробки нафти на НПЗ (до 80% і більше), дослідження нових родовищ у перспективних районах, шельфу Азовського і Чорного морів, використання метану вугільних шахт та ін., створення більш надійних АЕС.

2. У чорній металургії – значна реконструкція, перехід до нових, екологічно безпечних і менш ресурсоємних технологій; поліпшення якості й розширення асортименту металевих виробів з тим, щоб зменшити постачання необхідного спеціалізованого прокату з інших регіонів близького зарубіжжя, оскільки в Україні немає виробництва тонкого холоднокатаного листа для виробництва кузовів автомобілів, нержавіючої і трансформаторної листової сталі; нафтопровідних труб малого діаметра та ін.

У перспективі необхідно створити принципово нові науково-виробничі комплекси, які поєднуюватимуть чорну і кольорову металургію. хімічну промисловість для випуску композитних матеріалів, сплавів із заданими якісними параметрами та ін.

3. У машинобудівному комплексі – розвиток нових галузей, впровадження „високих технологій”, досягнення світових стандартів якості з метою виходу на світовий ринок; впровадження досягнень ВПК конверсією.

4. У виробництві товарів народного споживання – підвищення якості, збільшення кількості, розширення асортименту продукції за рахунок розвитку відповідних галузей на новій основі, а саме приватизації промисловості з метою заповнення споживчого ринку, створення галузі виробництва нового прогресивного обладнання (в тому числі для мініпідприємств), а також для сфери послуг населенню (торгівлі, побутових послуг та ін.). За рахунок

скорочення обороту капіталу в цій галузі можливе створення умов для прискорення розвитку всієї економіки країни.

Список літератури:

1. Нормування праці і організація робочого місця: Учбовий посібник / за ред. С.М. Погорелова // – Харків: НТУ „ХПІ”, 2018. – 400 с.
2. Бородюк В. М. Структурный фактор в развитии экономики Украины. – К.: Наук. думка, 1991. – 117 с.
3. Гаврилюк О.В., Румянцев А. П. Економічна інтеграція в сучасному світі. – К.: Наук. думка, 1991. – 400 с.
4. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Світ, 1990. – 360 с.
5. Ішчук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (Методологія, теорія). – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1996. – 244 с.
6. Карпунин М.Г. Перестройка и модернизация машиностроения: экономический аспект. – М.: Машиностроение, 1990. – 271 с.
7. Ковалевський В.В., Михайлик О.Л., Семенова В.Ф. Розміщення продуктивних сил. – К.: Знання, 1998, 378 с.
8. Крыжановский Б.Н. Потенциал машиностроения. – К.: Наук. думка, 1994. – 351 с.
9. Економіка і маркетинг виробничо-підприємницької діяльності // Уч. пос. за ред. Перерви П.Г., Погорелова М.І., Гавриш О.М. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2004.
10. Марьенко А.В., Нагорняк П.А., Савенко Л.Г. Количественное измерение эффективности промышленного производства. – К.: Наук. Думка, 1971.

References(transliterated) :

1. Normuvannya praci i organizacija robochoho miscja: Uchbovij posibnik / za red. S.M. Pogorelova // – Harkiv: NTU „HPI”, 2018. – 400 s.
2. Boroziuk V. M. Strukturalnyj faktor v razvityi ekonomiky Ukrainy. – K.: Nauk. dumka, 1991. – 117 s.
3. Havryliuk O.V., Rumiantsev A. P. Ekonomichna intehtatsiia v suchasnomu sviti. – K.: Nauk. dumka, 1991. – 400 s.
4. Zastavnyi F.D. Heohrafiia Ukrainy. – Lviv: Svit, 1990. – 360 s.
5. Ishchuk S.I. Terytorialno-vyrobnychi komplekxy i ekonomichne raionuvannia (Metodolohiia, teoriia). – K.: Ukrainko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu, 1996. – 244 s.
6. Karpunyn M.H. Perestroika y modernyzatsiia mashynostroeniia: ekonomicheskyy aspekt. – M.: Mashynostroeniye, 1990. – 271 s.
7. Kovalevskyy V.V., Mykhailik O.L., Semenova V.F. Rozmishchennia produktyvnykh syl. – K.: Znannia, 1998, 378 s.
8. Kryzhanovskyy B.N. Potentsyal mashynostroeniia. – K.: Nauk. dumka, 1994. – 351 s.
9. Ekonomika i marketynh vyrobnycho-pidpriemnytskoi diialnosti // Uch. pos. za red. Perervy P.H., Pohorielova M.I., Havrys O.M. – Kharkiv: NTU „KhPI”, 2004.
10. Dumka, 1971.12. Mar'enko A.V., Nagornjah P.A., Savenko L.G. Kolichestvennoe izmerenie jeffektivnosti promyshlennogo proizvodstva. – K.: Nauk. Dumka, 1971.

Надійшла (received) 26.10.2018

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Погорелов Микола Іванович (Погорелов Николай Иванович, Pogorelov Mukola Ivanovich) – кандидат економічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри організація виробництва і управління персоналом; тел.: (057) 707-65-07; e-mail: n.i.pogorelov@gmail.com